

Kontexter som tidsskikt

Victoria Fareld

Jag läser texten om och om igen. Mina ögon rör sig tålmodigt och systematiskt över sidorna. Jag försöker lägga märke till vad det är jag upptäcker vid varje ny läsning; ännu ett namn på en för mig okänd person, en boktitel eller ett ord som tidigare gått mig obemärkt förbi men som nu framstår som betydelsebärande. Texten verkar outtömlig. Jag läser den igen. Det är som att titta länge på en bild, så länge att de initialt uppfattade formerna sätts i rörelse och bildar nya mönster.

Texten jag jobbar med heter *Jenseits von Schuld und Sühne – Bortom skuld och botgöring* – och är skriven av den österrikiske författaren Jean Améry.¹ Jag arbetar med ett forskningsprojekt om tid, etik och historia och undersöker föreställningar i Västeuropa efter andra världskriget om skuld och ansvar i relation till det förflutna. Jean Améry intar en oförsonlig hållning i relation till de övergrepp som begicks av nazisterna. Han vägrar kompromisslöst att försonas med det som har hänt. Jag intresserar mig för hur Améry förstår relationen mellan det förflutna, nuet och framtiden genom att tala om den i termer av ansvar. Vad innebär det för Améry att nuet och framtiden bör stå i en etisk relation till det förflutna? Vad betyder det att ärva en skuld från de döda och tillskriva de ännu ofödda ett ansvar? Kort sagt vill jag undersöka vad det innebär i hans text att de etiska begreppen om skuld och ansvar sträcks ut i tiden.

---

¹ Jean Améry: *Bortom skuld och botgöring. En betvingads försök att betvinga sitt öde*, övers. Tommy Andersson (1966: Stockholm/Göteborg, 2021).

Hur du kan referera till det här kapitlet:

Fareld, V. 2022. Kontexter som tidsskikt. I: Bergwik, S., Holmberg, L., & Dirke, K. (red.) *Konsten att kontextualisera: Om historisk förståelse och meningsskapande*, pp. 71–84. Stockholm: Stockholm University Press. DOI: <https://doi.org/10.16993/bbt.e>. License: CC BY 4.0.

Bokens fem essäer – ”Vid intellektets gräns”, ”Tortyren”, ”Hur mycket hembygd behöver en människa?”, ”Ressentiment” och ”Om tvånget och omöjligheten att vara jude” – handlar om Améry's egna erfarenheter av att som jude under Nazitiden utsätts för olika former av våld; berövandet av sina mänskliga och medborgerliga rättigheter, sitt hemland och sitt modersmål, det påtvingade livet i exil, Gestapos tortyr, avhumaniseringen och förnedringen i koncentrationslägren, tystnaden som mötte honom som överlevande.

Det inledande försöket att förstå Améry's text – som det heter – i dess historiska sammanhang kräver en omfattande arbetsinsats. Jag stryker under och försöker tyda de ord i texten som jag uppfattar röjer viktiga spår av detta sammanhang och påbörjar ett enträget arbete med att följa upp varje ledtråd i texten, varje namn, ort och titel som nämns, varje hänvisning som görs och som omedelbart inte säger mig just någonting. Jag sätter mig in i den begränsade forskning som finns om Améry. Jag läser intervjuer, brev och går igenom delar av hans övriga produktion, både som författare och journalist. Genom att lägga ledtråd till ledtråd försöker jag väva ett meningssammanhang som ska ge mig en större förståelse av vad som händer i den text jag studerar.

Att följa spår av textens tider

Att kontextualisera brukar beskrivas som ett upprättande av meningssammanhang åt det som studeras. Det är en beskrivning som inte på förhand definierar kontexten – mer än att den ska utgöra ett sammanhang som just ger mening åt det som undersöks. Ändå talar historiker ofta om kontextualisering som synonymt med att förstå det man studerar i *sitt* historiska sammanhang – som om detta sammanhang redan fanns.² Jag får anledning att återkomma till det.

I mitt arbete med att upprätta meningssammanhang åt Améry's text låter jag texten sätta ramarna för kontexten. Hur långt bortom texten kan jag ta mig genom att stanna kvar i den? Jag märker att jag kan komma mycket långt genom att faktiskt dröja mig kvar. Genom att vara uppmärksam på detaljer och följa upp

---

² Jämför Magnus Rodells kapitel i denna antologi

såväl synliga som mindre synliga spår öppnar sig en hel värld i texten som spränger dess gränser.

Ett första spår att följa upp visar sig redan i de inledande meningar som möter mig i förordet till bokens första utgåva 1966. Améry beskriver där på följande sätt bokens tillkomsthistoria:

När den stora Auschwitzprocessen inleddes i Frankfurt 1964, skrev jag min första essä om mina erfarenheter i Tredje riket, efter tjugoo års tystnad. Då tänkte jag mig inte någon fortsättning; jag ville bara komma på det klara med ett särskilt problem – den intellektuelles situation i koncentrationslägret. Men när arbetet var klart, upplevde jag att det omöjliga kunde räcka med det. Auschwitz. Hur hade jag egentligen hamnat där? Vad hade hänt dessförinnan, vad skulle komma därefter, hur ser min situation ut i dag?³

Genom att läsa texten om och om igen för att komma dess samtid på spåren blir jag alltmer uppmärksam på de skilda tider som utspelas i den. Eller bättre uttryckt: de olika nutider som är textens. I centrum för essäerna står nazismens 1940-tal som Améry minns. Det är visserligen en förfluten tid i relation till hans samtid, det vill säga när texten tillkom i mitten av 1960-talet. Men det är på samma gång en tid som framställs som ett pågående nu – ”Än i dag, tjugotvå år senare, hänger jag fortfarande i mina utvrängda armar en bit över golvet”, skriver han i ett försök att skildra den förvriddning av existensen som erfarenheten av tortyr innebar för honom.⁴ Han gör det med utgångspunkt i ordet tortyrs ursprungliga innebörd från latinets *torquere*, ’att vrida’.⁵ I den förvridda tidserfarenhet som är Amérys rymmer det ”i dag” som åberopas både textens (1960-talets) ”nu” och erfarenhetens (1940-talets) ”nu”.

Men i boken möter jag också den nutid som är Amérys i slutet av 1970-talet. Förordet till nyutgåvan 1977 inleds nämligen med följande rader:

Det är nu över tretton år sedan den här boken skrevs. Det har inte varit några goda år. Man behöver bara läsa Amnesty Internationals rapporter för att inse att perioden i fråga om fasor kan mäta sig

³ Jean Améry: ”Förord till förstautgåvan 1966”, i *Bortom skuld och botgöring*, 17.

⁴ Jean Améry: ”Tortyren”, i *Bortom skuld och botgöring*, 70.

⁵ Améry: ”Tortyren”, 65.

med de värsta epokerna i en historia som är lika vanvettig som verklig. Ibland tycks det som om Hitler trots allt vunnit en postum seger. Invasion, aggression, tortyr, människan förstörd i sin essens. Tjeckoslovakien 1968, Chile, tvångsevakueringen av Phnom-Penh, de sovjetiska mentalsjukhusen, mördarkommandona i Brasilien och Argentina, Tredje världens ”socialistiska” stater som nu låter masken falla, Etiopien och Uganda.⁶

I ett första skede tänker jag mig de skilda tider som utgör textens ”nu” som olika punkter på en tidslinje. Jag börjar med att framställa och strukturera dessa tider som avgränsade kronologiska perioder: en tid i det förflutna som utgör objektet för Améry's minnesarbete, en tid som utgör textens tillkomsthistoria och en tid som utgör dess fortlevnad och fortsatta relevans. Jag blir plötsligt varse en fjärde tid som jag märker är verksam i läsningen av texten: min egen nutid. När jag läser Améry's text i slutet av 2010-talet, drygt femtio år efter att den skrevs, har jag omedelbart ett språk för att beskriva textens många ”nu”. Jag, och med mig samtida läsare, verkar överens om att Améry's beskrivning av ett förflutet som inte förflyter och som varken går att riktigt minnas eller glömma kan ses som ett skolboksexempel på det som idag går under namnet posttraumatiskt stressyndrom. När det krävs en ansträngning för att inte förstå Améry's tidserfarenhet i medicinska termer som uttryck för trauma blir jag medveten om hur närvarande min egen nutid är i förståelsen av textens nutider.

Jag dröjer mig kvar vid frågan om hur olika tider är närvarande i den text jag studerar. Inledningsvis upplever jag det jag gör som ett slags synkroniseringsarbete – att skapa ordning och reda i, eller synka ihop, de olika tider som finns i texten. Efter ett tag förstår jag det jag gör mer som ett försök att bena ut eller dra isär tider som verkar samexistera; det som tillhör 1940-talet och det som tillhör 1960-talet. Auschwitzrättegångarna i Frankfurt som pågick 1963–65 förefaller som en helt avgörande samtidskontext för att förstå förutsättningarna för och utformningen av Améry's minnesarbete. De fick honom att själv börja minnas och att vilja

---

⁶ Jean Améry: ”Förord till nyutgåvan 1977”, i *Bortom skuld och botgöring*, 9.

berätta om det som hade hänt tjugo år tidigare.⁷ Jag sätter mig in i den forskning som finns om rättegångarna och tar fasta på deras massiva mediala bevakning. Genom rättegången mot Adolf Eichmann i Israel 1961 och rättegångarna i Frankfurt blev ”överlevaren” som bär vittne om sina erfarenheter inifrån lägret både en offentlig figur och ett medialt begrepp. Det är i denna nya offentlighet som Améry tar plats.

Jag fortsätter arbetet med att följa upp flera spår som leder mig till det ”nu” som pågår när Améry skriver sitt vittnesmål. Ett personnamn i texten, Maurice Garçon, röjer att Améry följer den västtyska debatt som pågår i mitten av 1960-talet om huruvida nazisternas brott ska preskriberas eller ej tjugo år efter krigsslutet, i linje med då gällande nationell lagstiftning.⁸ Efter att ha inhämtat information om denne Garçon kan jag klarlägga att Améry anspelar på en debatt som fördes i mars 1965 i den franska dagstidningen *Le Monde*, i direkt anslutning till den västtyska preskriptionsdebatten i Bonn.⁹ Garçon, advokat, författare och ledamot i Franska akademien, förespråkar en preskribering – det förklarar den raljanta ton som präglar Amérys omnämnande av honom. Jakten på Maurice Garçon leder mig till en viss Paul Arrighi, också han advokat men även överlevande från koncentrationslägret Mauthausen. Arrighi besvarar Garçons inlägg i *Le Monde* 1965 genom att använda nästan ordagrant samma formulering som Améry.¹⁰ Debatten är ytterligare en samtidskontext som verkar ha bäring på Amérys minnesberättelser. Jag gräver vidare och väver därigenom nya kontexter åt den text jag studerar. Min

⁷ Améry: ”Förord till första utgåvan 1966”, 17. Se också Jean Améry: ”Jean Améry im Gespräch mit Ingo Hermann”, i Irène Heidelberger-Leonard (red.): *Werke, Band 9. Materialien* (1978: Stuttgart, 2008), 96–98.

⁸ För dokumentation om debatten, se ”1964/65 – Die grosse Debatten in der 4. Wahlperiode des Bundestages. Die erste Beratung von Regierungsbericht und Anträgen. 170. Sitzung des 4. Bundestages am 10.3. 1965”, i *Zur Verjährung nationalsozialistischer Verbrechen. Dokumentation der parlamentarischen Bewältigung des Problems 1960–1979* (Bonn, 1980).

⁹ Maurice Garçon: ”La prescription des crimes nazis”, i *Le Monde*, 15 mars 1965 – undertecknad M. Garçon från Franska akademien.

¹⁰ Paul Arrighi: ”L’Imprescriptibilité par le bâtonnier Paul Arrighi”, i *Le Monde*, 29 mars 1965.

egen berättelse börjar ta form. I denna ges den undersökta textens samtid företräde som meningsskapande sammanhang.

Men samtidigt är varken Auschwitzrättegångarna eller preskriptionsdebatten särskilt närvarande i Améry's text. Det är andra namn och händelser som figurerar i hans minnesarbete. I sökandet efter konkreta spår från den nutid då hans minnen ges ett språk blir jag alltmer varse en sammanflätning av röster, tider och platser: Auschwitz och Algeriet, Förintelsen och kolonialismen.

Sammanflätade erfarenheter

Jag går tillbaka till essän om tortyr och uppmärksammar plötsligt de många referenser till kolonialt våld som återfinns i hans berättelse om det nazistiska våld som han själv utsattes för. Améry skriver att han under arbetet med essän om tortyr får syn på fotografier som publicerats i en tidning av vietcongrebellerna som torteras. Språket för hans egna erfarenheter från 1930- och 40-talen verkar djupt präglad av det koloniala våld som utspelar sig under 1960-talet, vilket märks genom närvaron i hans text av de pågående krigerna i Vietnam och Algeriet. I beskrivningen av sina egna erfarenheter flätas dessa händelser in i själva minnesnarrativet. Améry skriver:

I vår tid tillämpas ju tortyr ingalunda bara i Vietnam. Jag vill helst inte veta hur det går till i sydafrikanska, angolanska och kongolesiska fängelser. Men jag vet, och läsaren har säkert också hört, vad som pågick i fängelserna i franska Algeriet mellan 1956 och 1963. Det finns en förfärande exakt och nykter bok om detta – *La question* av Henri Alleg – vars spridning förbjöds. Den är en ögonvittnesskildring av en man som själv utsattes för tortyr och som återhållsamt och utan åthävor beskriver den skräck han upplevde. Runt 1960 utkom ännu många böcker och pamfletter på temat [...] Halva franska nationen reste sig mot tortyren i Algeriet [...] Men detta var det stora och frihetsälskande Frankrike, som inte ens i dessa mörka tider var helt frihetsberövat. Från annat håll hade skriken lika svårt att tränga ut till omvärlden som en gång mina egna fruktansvärda – och för mig främmande – vrål från valvet i Breendonk.¹¹

¹¹ Améry: ”Tortyren”, 51–52.

Valvet i Breendonk var Gestapos högkvarter utanför Bryssel – den stad till vilken Améry flytt efter Österrikes anslutning till Nazityskland 1938 – där han blev torterad för sina aktiviteter i den belgiska motståndsrörelsen. Han avslutar passagen med följande mening: ”Under tortyren hörs skriken. Kanske nu, just i denna sekund”.¹² I det återgivna avsnittet finns tre berättelser om våld från tre olika tider: tortyren i franska Algeriet från det alldeles näraliggande förflutna (han skriver som sagt i efterdyningarna av det blodiga befrielsekriget), tortyren som han själv utsattes för tjugo år tidigare men som inte förrän nu har nått ut till offentligheten (’ingen hörde våra skrik då, inga böcker eller pamfletter publicerades på den tiden’, verkar han säga). Och så slutligen, tortyren som praktiseras i detta pågående nu, i själva det ögonblick då läsaren tar del av Amérys skildring av tortyren i det förflutna.¹³

Jag börjar förstå Amérys text som överlagringar av olika tider som flyter ihop i ett slags komplex samtidighet. För att fånga hur textens ”nu” rymmer flera samexisterande snarare än på varandra följande tider tar jag hjälp av den tyske historikern Reinhart Kosellecks begrepp om *tidsskikt*. Koselleck använder begreppet tidsskikt för att beskriva en teori om en mångfald av samexisterande tider i kontrast till en linjär historisk tid som rör sig från en period till en annan. Om tid förstås i plural såsom lagrade på varandra kan man fånga de många tider som är närvarande i ett fenomen samtidigt, sammanpressade likt ett geologiskt sediment.¹⁴

Jag bestämmer mig för att gräva vidare i de tidsskikt som bär upp Amérys minnesnarrativ och slås plötsligt av hur sammanflätade det nazistiska och det koloniala våldet är i hans texter. Detta har mycket sällan uppmärksamrats av tidigare forskare. Amérys arbeten placeras nästan uteslutande i skärningspunkten mellan filosofi, politisk teori och det forskningsfält som kallas *Holocaust*

¹² Améry: ”Tortyren”, 52.

¹³ Se min diskussion om detta i Victoria Fareld: ”Entangled memories of violence. Jean Améry and Frantz Fanon”, *Memory studies*, 14:1 (2021), 58–67.

¹⁴ Reinhart Koselleck: *Zeitschichten. Studien zur Historik* (Frankfurt am Main, 2000). I engelsk översättning heter den *Sediments of time. On possible histories*, Sean Franzel & Stefan-Ludwig Hoffmann (övers. & red), (Palo Alto CA, 2018).

studies. Ett undantag är den tysk-israeliske forskaren Dan Diner som i en artikel lyfter fram kopplingarna mellan Amérys essä om tortyr och debatten i Frankrike om militärens systematiska användning av tortyr under Algerietkriget. Diner är kritisk till att 1960-talets debatt om tortyr letar sig in i och därigenom förvanskar Amérys återberättelse av sina egna erfarenheter av våld och tortyr tjugo år tidigare. De två olika historierna om våld står, menar Diner, i konflikt med varandra i Amérys essä. Det ger, fortsätter han, snarare uttryck för en vilja att göra sig gällande i en fransk samtidsdebatt om kolonialismen än att på ett trovärdigt sätt vittna om nazismens grymheter. Eftersom samtidens debatt tränger undan minnet av det förflutna gör det också Amérys minnesberättelse mindre trovärdig, konstaterar han.¹⁵

Diners resonemang får mig att fortsätta fundera över hur man kan förstå de olika tidsligheter som flätas samman i Amérys minnesberättelse. Diners syn på dem som konkurrerande berättelser om våld från två skilda tider blottlägger en förståelse av dessa som två punkter på en kronologisk linje. Erfarenheter från 1940-talet låter sig, utifrån en sådan tidslinje, knappast beskrivas med hjälp av händelser från 1960-talet. Det slår mig att Diners reaktion bär likheter med ett tongivande sätt att arbeta med historisk kontextualisering. Denna kontextualiseringspraktik handlar om att kunna placera det man studerar i sitt historiska sammanhang. Talet om att förstå något i sitt historiska sammanhang vittnar om att det man studerar redan från början antas tillhöra ett visst sammanhang som det gäller för historikern att identifiera. En historisk förståelse handlar här med andra ord om att förstå att det man studerar ”tillhör” sin tid och lokalisera dess rätta plats i en redan definierad kronologisk struktur. Misslyckas vi med detta så misslyckas vi som historiker – vår förståelse riskerar att bli missvisande, rentav anakronistisk eller presentistisk.

---

¹⁵ Dan Diner: ”Verschobene Erinnerung. Jean Amérys *Die Tortur* wieder gelesen”, *Mittelweg* 36: 2 (2012), 21–27. Artikeln finns online i engelsk översättning, ”Memory displaced. Re-reading Jean Amérys’s ‘Torture’”, *Eurozine*, maj (2012), <https://www.eurozine.com/memory-displaced/30/11-2020>. Se också Fareld: ”Entangled memories of violence”, 60–61.

Att förstå tid i plural

Som historiker arbetar vi ofta inom ett redan definierat kronologiskt tidslandskap som utgör den karta som hjälper oss att lokalisera och placera de fenomen vi studerar i relation till andra fenomen från samma tid. Detta är en viktig och ofta nog så svår uppgift för historiker. Men det finns också andra sätt på vilka vi kan och bör kontextualisera där man istället upprättat tidsliga meningssammanhang genom att ta fasta på tid som ett flerskiktat fenomen, *mångtemporalt* för att tala latin eller *polykront* för att tala grekiska.¹⁶ Det är ett sätt att jobba med kontextualisering som intresserar sig för ”texters mångtemporalitet” och synliggör ”transtemporala samband” för att tala med litteraturvetaren Rita Felski.¹⁷ Hennes arbetsätt vilar på ett antagande om att kontextualisering kan vara en bredare praktik än att förstå något i relation till dess uppkomst eller omedelbara samtid. På ett liknande sätt har idéhistorikern Peter E. Gordon kritiserat synen på kontext som ett meningssammanhang som alltid redan föregår det man studerar och bestämmer dess mening. Istället argumenterar han för en historieskrivning som intresserar sig för den mångfald av potentiella kontexter som varje text eller fenomen kan rymma.¹⁸

¹⁶ Några exempel på historieteoretiska arbeten som behandlar tid som ett flerskiktat eller polykront fenomen är Dan Edelstein, Stefanos Geroulanos & Natasha Wheatley (red): *Power and time: Temporalities in conflict and the making of history* (Chicago 2021); Aleida Assmann: *Is time out of joint? On the rise and fall of the modern time regime*, övers. Sarah Clift (Itacha, 2020), Marek Tamm & Laurent Olivier (red.): *Rethinking historical time. New approaches to presentism* (London, 2019), Chris Lorenz: ”The times they are a-changin’. On time, space and periodization in history”, i Mario Carretero, Stefan Berger & Maria Grever (red.): *Palgrave handbook of research in historical culture and education* (London, 2017), 109–133, Helge Jordheim: ”Introduction: Multiple times and the work of synchronization”, *History and Theory* 53:4 (2014), 498–518, Berber Bevernage & Chris Lorenz (red.): *Breaking up time. Negotiating the borders between present, past and future* (Göttingen, 2013).

¹⁷ Rita Felski: ”Context stinks!”, *New literary history*, 42:4 (2011), 579 och 581.

¹⁸ Peter E. Gordon: ”Contextualism and criticism in the history of ideas”, Darrin M. McMahon & Samuel Moyn (red): *Rethinking modern European intellectual history* (New York, 2014), 32–55. En liknande kritik av den kontextualiserande praktiken inom fältet *intellectual history* har framförts av Martin Jay: ”Historical explanation and the event: Reflections

I mitt försök att kontextualisera Amérys text tar jag på ett liknande sätt fasta på de många tider som är samtidiga i textens ”nu”. Därigenom kan jag synliggöra att hans tillbakablickande minnesnarrativ om den egna erfarenheten av nazistiskt våld är präglad av medierade erfarenheter av kolonialt våld. Jag börjar gradvis omkontextualisera Amérys vittnesmål om Förintelsen genom att sätta det i relation till den avkoloniseringsprocess som pågår parallellt med Auschwitzrättegångarna. Istället för att enbart förstå hans berättelse i ljuset av andra vittnesmål från Förintelsen ställer jag det också i relation till den martinikanske författaren och psykiatern Frantz Fanons skildringar av den koloniserades erfarenheter. Jag vill synliggöra de minnesspår från skilda tider och platser som närmast tar form av överlappande erfarenhetslager i Amérys essäer. De blottlägger hur hans minnesarbete inte enbart är polykront eller mångtemporalt (som alla minnen) utan också skapat genom kulturellt förmedlade minnen som överskrider en enkel gränsdragning mellan unika upplevda individuella minnen och gemensamma medierade minnen. I en text från 1968 återger Améry sitt första drabbande möte med Fanons arbete i början av 1950-talet. Fanons ord ”blev för alltid inpräntade hos mig”, betonar han, och lyfter fram hur den svarta människans avhumaniserande erfarenheter av kolonialismen motsvarar hans egna erfarenheter som judisk lägerfånge i Tredje riket.¹⁹

Med tortyrens första slag bryter förtroendet för världen samman, framhåller Améry i ett försök att beskriva vad som händer med den torterade i en situation av ”fullständig existentiell utplåning”.²⁰ I erfarenheten av den obeskrivliga smärtan blir man, konstaterar han, ”bara kropp och ingenting mer”.²¹ I hans skildring av tortyren som en upplevelse av det egna jagets förvandling till ett objekt genljuder Fanons erfarenhet av att upptäcka sig själv som svart i en vit värld, att bli förvandlad till kropp, till svart hud

---

on the limits of contextualization”, *New Literary History*, 42:4 (2011), 557–571.

¹⁹ Jean Améry: ”Die Geburt des Menschen aus dem Geiste der Gewalt. Der Revolutionär Frantz Fanon”, i Jean Améry & Stephan Steiner (red.): *Werke, Band 9. Aufsätze zur Politik und Zeitgeschichte* (1968: Stuttgart, 2005), 428–449. Citat, 430.

²⁰ Améry: ”Tortyren”, 59.

²¹ Améry: ”Tortyren”, 66.

genom den vite mannens blick. Genom att jobba med de båda erfarenheterna av våld såsom sammanflätade snarare än parallella spår eller som olika tidsskikt som existerar samtidigt snarare än efter varandra på en tidslinje, kan jag omkontextualisera Amérys *Bortom skuld och botgöring* och visa samband som tidigare inte har uppmärksammats. Men framförallt kan jag synliggöra hur Améry med hjälp av andras erfarenheter av kolonialt våld kunde språkliggöra sina egna erfarenheter av nazistiskt våld i sin retrospektiva berättelse och göra det möjligt att förstå det ena genom det andra. Jag kan tydliggöra hur hans egna minnen tog form i en situation av kulturellt förmedlade minnen om kolonialismens fasor, vilka i grunden präglade hans egna vittnesmål om nazismens avhumanisering.²²

Jag har i denna text försökt visa hur man som historiker kan arbeta med kontexter som tidsskikt. Jag har argumenterat för att man kan utforska nuet som en polykron plats genom att förstå samtiden inte enbart som det egna nuet utan som själva platsen där det förflutna tar form i alla sina nutider.²³ Begreppet samtiden, enligt ordboken det som sker samtidigt som något annat (oftast nuet), kan användas för att fånga denna flerskiktade samexistens av tider. Detta sätt att arbeta med tidsliga sammanhang synliggör också hur tid förstås, underförstås och skapas i och genom våra kontextualiseringar. Det aktualiserar grundläggande frågor som rör historisk tid: Hur ser det förflutnas närvaro i nuet ut? Hur förhåller sig historikern till tid både som ett kulturellt, empiriskt fenomen och som ett analytiskt redskap?²⁴ På så vis kan det få oss att få syn på vår egen eller den tongivande historieskrivningens krononormativitet, det vill säga de outtalade och normerande föreställningar om tid som präglar vår förståelse av historia.²⁵ Ett kontextualiseringsarbete som på detta sätt intresserar

²² Fareld: "Entangled memories of violence", 58–67.

²³ För en mer utvecklad diskussion om detta, se Victoria Fareld: "Framing the polychronic present", i Boldizsár Simon & Lars Deile (red): *Historical Understanding: Past, present and future* (London, 2022), 25–33.

²⁴ Victoria Fareld: "Time", i Chiel van den Akker (red): *The Routledge companion to historical theory* (London, 2021), 558–572.

²⁵ Begreppet krononormativitet har jag hämtat från queerteoretikern Elisabeth Freeman, se hennes *Time binds. Queer temporalities, queer histories, perverse modernities* (Durham, 2010). Se också Victoria Fareld:

sig för det polykrona synliggör också det polyfona, det vill säga det flerstämmiga i historiska berättelser. Likt ett musikstycke som rymmer flera melodislingor samtidigt kan ett sådant arbete, genom att upprätta nya meningssammanhang som får icke-linjära och flerskiktade tider att framträda, möjliggöra en förståelse av det förflutna i form av mångstämmiga historier.

Bibliografi

- 1964/65 – Die grossen Debatten in der 4. Wahlperiode des Bundestages. Die erste Beratung von Regierungsbericht und Anträgen. 170. Sitzung des 4. Bundetages am 10.3. 1965”, i *Zur Verjährung nationalsozialistischer Verbrechen. Dokumentation der parlamentarischen Bewältigung des Problems 1960–1979* (Bonn, 1980).
- Améry, Jean: ”Die Geburt des Menschen aus dem Geiste der Gewalt. Der Revolutionär Frantz Fanon”, i Jean Améry & Stephan Steiner (red.): *Werke, Band 9: Aufsätze zur Politik und Zeitgeschichte* (1968: Stuttgart, 2005).
- Améry, Jean: ”Jean Améry im Gespräch mit Ingo Hermann”, i Irène Heidelberger-Leonard (red.): *Werke, Band 9. Materialien* (1978: Stuttgart, 2008).
- Améry, Jean: *Bortom skuld och botgöring. En betvingads försök att betvinga sitt öde*, övers. Tommy Andersson (1966: Stockholm/Göteborg, 2021).
- Arrighi, Paul: ”L’Imprescriptibilité par le bâtonnier Paul Arrighi”, i *Le Monde*, 29 mars 1965.
- Assmann, Aleida: *Is time out of joint? On the rise and fall of the modern time regime*, övers. Sarah Clift (Itacha, 2020).
- Bevernage, Berber & Chris Lorenz (red.): *Breaking up time. Negotiating the borders between present, past and future* (Göttingen, 2013).
- Diner, Dan: ”Verschobene Erinnerung. Jean Amérys *Die Tortur wieder gelesen*”, *Mittelweg* 36: 2 (2012), 21–27. Eng övers:

“Coming to terms with the present. Exploring the chrononormativity of historical time”, i Tamm & Olivier (red): *Rethinking historical time*, 57–70.

- ”Memory displaced. Re-reading Jean Améry’s ‘Torture’”, *Eurozine*, maj (2012), www.eurozine.com/memory-displaced/, 30/11 2020.
- Edelstein, Dan: Stefanos Geroulanos & Natasha Wheatley (red): *Power and time: Temporalities in conflict and the making of history* (Chicago, 2021).
- Fareld, Victoria: ”Coming to terms with the present: Exploring the chrononormativity of historical time”, i Laurent Olivier & Marek Tamm (red): *Rethinking historical time. New approaches to presentism* (London, 2019).
- Fareld, Victoria: ”Entangled memories of violence. Jean Améry and Frantz Fanon”, *Memory studies*, 14:1 (2021), 58–67.
- Fareld, Victoria: ”Time”, i Chiel van den Akker (red): *The Routledge companion to historical theory* (London, 2021).
- Fareld, Victoria: ”Framing the polychronic present”, i Boldizsár Simon & Lars Deile (red): *Historical Understanding. Past, present and future* (London, 2022).
- Felski, Rita: ”Context stinks!”, *New literary history*, 42:4 (2011), 573–591.
- Freeman, Elisabeth: *Time binds. Queer temporalities, queer histories, perverse modernities* (Durham, 2010).
- Garçon, Maurice: ”La prescription des crimes nazis”, i *Le Monde*, 15 mars 1965.
- Gordon, Peter E.: ”Contextualism and criticism in the history of ideas”, i Darrin M. McMahon & Samuel Moyn (red): *Rethinking modern European intellectual history* (New York, 2014).
- Jay, Martin: ”Historical explanation and the event. Reflections on the limits of contextualization”, *New Literary History*, 42:4 (2011), 557–571.
- Jordheim, Helge: ”Introduction. Multiple times and the work of synchronization”, *History and Theory* 53:4 (2014), 498–518.
- Koselleck, Reinhart: *Zeitschichten. Studien zur Historik* (Frankfurt am Main, 2000). Eng övers: *Sediments of time. On possible histories*, övers. & red. Sean Franzel & Stefan-Ludwig Hoffmann (Palo Alto CA, 2018).

Lorenz, Chris: ”’The times they are a-changin’. On time, space and periodization in history”, i Mario Carretero, Stefan Berger & Maria Grever (red.): *Palgrave handbook of research in historical culture and education* (London, 2017).

Olivier, Laurent & Marek Tamm (red.): *Rethinking historical time. New approaches to presentism* (London, 2019).